

વાક્પુષ્પ

હે અજન્મા ! હે નિત્ય ! હે સનાતન ! હે શાશ્વત !
હે સત્ત્વ - ચિત્ત - આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા !
હે સૌના હંદ્યમાં બિરાજમાન પરમ ચેતના !
હે સમગ્ર પ્રાકૃતિક સૌંદર્યના અધિષ્ઠાતૃ દેવ !
આપને નમસ્કાર છે ! આપને નમસ્કાર છે !
હે પ્રભુ ! મારા જીવનનો મોટા ભાગનો સમય પસાર થઈ
ચૂક્યો છે.

અત્યાર સુધી મેં કર્તવ્યકર્મના નામે, વ્યવહારના નામે સેવા
કરતાં કરતાં જીવન પસાર કર્યું.

હવે મારા જીવનનો શેષ સમય તારા ચરણોમાં સમર્પિત કરું છું.
મેં તારા કરતાં બીજા બધાને ખૂબ જ પ્રાથમિકતા આપી, છતાં
હે ઉદાર હંદ્ય !

મારી અંદર રહી તું મને સાચવતો રહ્યો, તેં મને પડવા નથી
દીધો.

આજે મને સમજાય છે કે, તેં મને જગાડ્યો ના હોત તો હું
જાગી શક્યો ના હોત.

ખરેખર તારી જ કૃપાથી, તારા જ પ્રકાશથી મારી હંદ્રિયો,
મન, બુદ્ધિ પ્રકાશિત થાય છે,

મારા પ્રાણ સ્પંદિત થાય છે. મારું આ પંચમહાલૂતનું પૂતળું
કાર્ય કરે છે. આ બધી તારી જ કૃપા છે.

શ્રાવણ વદ અષ્ટમીની રાત્રે 12 વાગે સૌ સનાતનધર્મી તારો
જીમોત્સવ ઉજવશે.

હે ભક્ત વત્સલ પ્રભુ ! તે આપેલા વચનને સાર્થક
કરવા, સન્માર્ગીની રક્ષા કરવા, અધર્મને દૂર કરી ધર્મની સ્થાપના
કરવા તું પદ્ધારે છે એ જ અમારા માટે આનંદ છે. સૌને આનંદ
આપનાર આનંદકંદ શ્રી કૃષ્ણાયન્દની જ્ય.

વચ્ચનામૃત

સર્વઃ શર્વઃ શિવઃ સ્થાણૂર્ભૂતાદિર્નિધિરવ્યયઃ ।
સમ્ભવો ભાવનો ભર્તા પ્રભવઃ પ્રમુરીશ્વરઃ ॥

વિષ્ણુસહસ્રનામ, શલોક - ૧૭.

પદચેદ : સર્વઃ, શર્વઃ, શિવઃ, સ્થાણૂ, ભૂતાદિઃ, નિધિઃ, અવ્યયઃ । સમ્ભવઃ, ભાવનઃ, ભર્તા, પ્રભવઃ, પ્રમુરિશ્વરઃ ॥

ભાવાર્થ : સર્વઃ - અસત્તુ અને સત્તુ સહૃદની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લયનું કારણ હોવાથી અને સર્વદા સૌનું જ્ઞાન હોવાથી તે સર્વ છે.

શર્વઃ - પ્રલયકાળમાં સૌનો સંહાર કરે છે અથવા કરાવે છે માટે શર્વ છે.

શિવઃ - સત્ત્વ, ૨૪, તમ આ ગ્રણોય ગુણોથી રહિત નિત્ય શુદ્ધ હોવાથી શિવ શબ્દથી પણ શ્રીહરિની સ્તુતિ કરાય છે.

સ્થાણૂ - સ્થિર હોવાથી તે સ્થાણૂ છે.

ભૂતાદિઃ - સૌ ભૂત-પ્રાણીઓના પ્રથમ કારણ હોવાથી ભૂતાદિ છે.

નિધિઃ અવ્યયઃ - પ્રલય સમયે બધું તેમાં જ રહે છે તેવી અવિનાશી નિધિ છે.

સમ્ભવઃ - પોતાની ઇચ્છાથી જન્મ ધારણ કરે છે.

ભાવનઃ - ભોક્તાના કર્મકળને ઉત્પત્ત કરે છે.

ભર્તા - આખા વિશ્વનું ભરણ - પોષણ કરવાવાળા છે.

પ્રભવઃ - સર્વે મહાભૂતો પંચમહભૂતો તેમાંથી ઉત્પત્ત થયા તે પ્રભવ અથવા એમનો જન્મ શ્રેષ્ઠ છે

પ્રમુરિશ્વરઃ - દરેક કિયાઓમાં તેમના સામર્થ્યની શક્તિ રહેલી છે.

ઇશ્વરઃ - એમનું ઐશ્વર્ય ઉપાધિ રહિત છે માટે તે ઈશ્વર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિ પ્રવચન પુષ્પ - ૩૨

સંન્યાસાશ્રમ (૧)

(પ.પુ. સ્વામી શ્રી અસંગાનંદ સરસ્વતીજીના પ્રવચનો પર આધારિત)

આપણે ભવ્ય અને અમર એવી આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ ઉપર થોડી ચર્ચા કરી રહ્યા છીએ. જ્યાં સંસ્કૃતિની વાત આવે, અને જ્યારે કોઈ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમની વાત આવે ત્યારે આપણાને તરત જ એ પ્રોગ્રામ માટેના ડાયસ ઉપરનું કોઈ નૃત્ય, કોઈ ગાન કે ડ્રામા એવું જ યાદ આવી જાય છે; એવી જ રીતે જ્યારે કોઈ ધર્મ-સંપ્રદાય કે વ્યવસ્થાની વાત આવે તો એના જે આચાર-વિચાર હોય એ જ આપણા ધ્યાનમાં આવે, એમાં થતી પૂજા સહિત અન્ય જે બાધ્ય રીતો હોય એ જ આપણા ધ્યાનમાં આવે; તમે લસડા-દુંગળી નથી ખાતા એટલે તમે અમુક સંપ્રદાયના છો; કોઈનો પહેરવેશ અમુક પ્રકારનો હોય તો એ જોઈને આપણાને લાગે કે, હા, એ અમુક સંપ્રદાયના છે.

એટલે, જ્યાં સંસ્કૃતિની વાત આવે ત્યાં રીત-ભાત-આચાર-વિચાર એ જ દેખાતું હોય, પરંતુ આવા બાધ્ય આચાર-વિચારોથી જ કોઈ પણ સંસ્કૃતિ, સભ્યતા અમર નથી થઈ જતી. કેવળ મંદિરો, પૂજા, બાધ્ય ઉપાસના પદ્ધતિ જેવી વાતોને આધારે જ માત્ર કોઈ સંસ્કૃતિ અમર નથી થઈ જતી - મંદિરો હોય તો એ તો કોઈ પણ તોડી દેશો; આચાર-વિચારો કાળકર્મે બાધ્ય થઈ જશે, કાળ બાધ્ય થઈ જશે; આજથી માત્ર પચાસ વર્ષ પહેલાંના આચાર-વિચારો, રહેણી-કરણી જે હશે એ બધાંનો આજે કોઈ અર્થ નહીં હશે. તો, આવી બાધ્ય વાતોને આધારે જ માત્ર કોઈ પણ સંસ્કૃતિ, સમાજ-વ્યવસ્થા, સિસ્ટમ ટકશે નહીં; એ ત્યારે ટકે છે કે જ્યારે એની અંદર, ભીતરમાં કોઈ શાશ્વત તત્ત્વની સાથે યુક્ત થઈ એ જીવે છે

ત્યારે એ સિસ્ટમ શાશ્વત થાય છે, અમર થાય છે.

આપણી સંસ્કૃતિની એ જ વિશેષતા છે કે એ માત્ર બાહ્ય આચાર-વિચારો, રીત-ભાતો, મંદિરોથી જ નહીં, પરંતુ એક જે પરમ તત્ત્વ છે, જે શાશ્વત છે એની સાથે જીવે છે; હજારો વર્ષોથી હજારો-લાખો લોકો એ શાશ્વત તત્ત્વને એમના હદ્યમાં પ્રકાશિત કરતા આવ્યા છે - પછી ભલે ને 'એ' પરમ તત્ત્વને મેળવવાનું ગમે તેટલું અધંક કેમ ના હોય; ભલે એ માર્ગમાં જેટલી પણ અનિષ્ટિતતા

**આવી બાહ્ય
વાતોને આધારે
જ માત્ર કોઈ પણ
સંસ્કૃતિ, સમાજ-
વ્યવસ્થા, સિસ્ટમ
ટક્ષે નહીં; એ
ત્યારે ટકે છે
કે જીવારે એની
અંદર, ભીતરમાં
કોઈ શાશ્વત
તત્ત્વની સાથે યુક્ત
થઈ એ જીવે છે
ત્યારે એ સિસ્ટમ
શાશ્વત થાય છે,
અમર થાય છે**

હોય, તો પણ હજારો વર્ષોથી 'એ' પરમ તત્ત્વને પામવાની વાત, આત્મશોધની વાત દરેકને આકર્ષિત કરતી આવી છે - અને 'એ' તત્ત્વને કોઈ મારી નથી શકતું. એટલે, જ્યાં સુધી આ સંસ્કૃતિમાં 'એ' સનાતન સત્ય માટેની શોધ જીવિત રહેશે, ત્યાં સુધી આ સંસ્કૃતિને કાંઈ નહીં થાય, એટલે જ વિધમીઓએ આપણા મંદિરો તોડ્યા છતાં તેઓ આપણી સંસ્કૃતિને પૂરી રીતે નષ્ટ તો ના જ કરી શક્યા.

સંત સૂરદાસના જીવનની એક બહુ સરસ વાત છે - કહેવાય છે કે સૂરદાસજી એક વખત ચાલતા-ચાલતા એક ફૂવામાં પડી ગયા; હવે એ તો ભગવાનનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા, બીજો કોઈ આધાર જ નહોતો. એવામાં, અચનાક એક ભરવાડના છોકરાએ ત્યાં આવીને હાથ આપીને એમને ફૂવામાંથી બહાર બેંચી કાઢ્યા. એ ભરવાડના છોકરાના હાથનો સ્પર્શ થયો અને એ સ્પર્શ સૂરદાસજીને એટલો તો સરસ લાગ્યો કે એમને અંદરથી જ એવી પ્રેરણા થઈ કે આ તો ભગવાન જ હોવા જોઈએ! મારા ઇષ્ટદેવ જ હોવા જોઈએ, નહીં તો આ જંગલમાં અત્યારે મને બચાવવા બીજું કોણ આવે? એટલે, સૂરદાસજીએ તો

એમનો હાથ જોરથી પકડ્યો અને પૂછ્યું કે ‘કહો, તમે કોણ છો?’ એ ‘બાળક’ કહે, “હું તો અહીં નજીકમાં ગાયો ચારતો હતો; થોડો અવાજ સંભળાયો એટલે, હું અહીં આવ્યો અને તમને ફુવામાંથી બહાર કાઢ્યા, એમાં શું?” સૂરદાસજી કહે, “ના, ના, ખરેખર, સાચું કહો, કે તમે કોણ છો?” તો, એ ફરી કહે, “ખરેખર, હું ગોવાળ જ દું, અહીંનો એક સામાન્ય માણસ દું, પણ તમે એવું કેમ પૂછો છો?” કહીને એ તો હાથ મચડીને, હાથ છોડાવીને જતા રવ્યા. ત્યારે, સૂરદાસજી બોલેલા... ‘બાંહ છુડાયે જાત હૌ નિર્બલ જાન કે મોહિ, હદય તે જબ નિકસિહોં તો પ્રભુ જાનહુ તોહિ’, કહે કે હું નિર્બળ દું એટલે તમે હાથ છોડાવીને તો જતા રહો છો, પરંતુ જો તમે મારા હદ્યમાંથી નીકળી બતાવો તો હું જાણું કે તમે કંઈક (મારા ભગવાન, પ્રભુ) છો.

જે સંસ્કૃતિએ મનુષ્યના, યોગીઓના હદ્યમાં આત્માને પ્રકાશિત કર્યો છે, અને આ આત્મશોધની પરંપરાને હજરો વર્ષોથી જાળવી પણ રાખી છે એ સંસ્કૃતિને તમે નષ્ટ કરી બતાવો! આ સંસ્કૃતિમાંનું જે બધું બહારનું છે, બાધ્ય વૈભવ, બાધ્ય સિસ્ટમ, આખ્યાન, વાર્તાઓ, ગ્રંથો ...ચિગેરે બધું નષ્ટ કરી દો.... એ બધી માત્ર બાધ્ય વાતોને આધારે જે સંસ્કૃતિઓ ઉભી થઈ હતી, એ આજે નામશેષ થઈ ગઈ છે, જ્યારે ભારતીય સંસ્કૃતિ ઉપર કેટકેટલા હુંમલાઓ થયા છતાં આજ સુધી ધબકતી અને જીવંત રહી છે.

તો, સનાતન સત્યની શોધ આપણી સંસ્કૃતિનું હદ્ય છે. આપણે ચર્ચા કરતા આવ્યા છીએ કે આત્મશોધ, આત્મ-ઉપલબ્ધિ એ મનુષ્ય જીવનની સૌથી પરમોચ્ચ ઉપલબ્ધિ છે. આ વાત આપણા ઋષિઓએ સ્વાનુભવથી જાણી હતી, અને તેથી એમણે કહ્યું હતું કે આત્માને પ્રાપ્ત કર્યા વગર પૂર્ણતા નથી, એને મેળવ્યા વિના જીવનમાં જે અધૂર્ય રહે છે, એ જશે નહીં, કેમ કે બોધ પછી જ મનુષ્ય પૂર્ણ થાય છે. આ સત્ય જ્યારે બહાર આવ્યું, ઋષિઓને સમજાયું, ત્યાર પછી એ સત્યને કેંદ્રમાં રાખીને આપણી આખી સમાજ વ્યવસ્થા ઉભી થઈ છે. સમજજો.

આપણે ઘણી વખત વાત કરી છે કે કોઈ પણ સિસ્ટમ ઉભી કરતાં પહેલાં આપણો એ નક્કી કરીએ છીએ કે એમાંથી બનાવવું શું છે? ફાયનલ પ્રોડક્ટ શું હશે? આ મુજ્ય વાતને આધારે જ પછી આપું માળખું બનાવાય છે. આપણી સંસ્કૃતિ અને એમાંની જે સમાજ રચના છે એ પણ તો એક પ્રકારનું, માળખું, એક સિસ્ટમ જ છે, અને આ માળખાનું અંતિમ લક્ષ્ય છે ‘બોધ’, પરમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ! એ એક એવી સ્થિતિ છે જ્યાં સાધક, યોગી પહોંચીને પૂર્ણ થઇ જાય છે, કૃતકૃત્ય થઇ જાય છે, પછી એને કોઈ જાતનો અભાવ, અતૃપ્તિ નથી રહેતી - આ સ્થિતિ બોધ વગર શક્ય નથી, અને તેથી આ સ્થિતિ અંતિમ ગંતવ્ય છે.

તો, આ સંસ્કૃતિની સમાજ રચનાના માળખામાં રહેનાર દરેક-દરેક વ્યક્તિ પોતે જ્યાં છે ત્યાંથી કદ રીતે ધીમે-ધીમે ‘એ’ સત્ય તરફ આગળ વધે એ વાતને આપણા ઋષિઓએ એમની સમાધિ સ્થિતિ દ્વારા જાણ્યું; એમને જેમ-જેમ જ્ઞાન થતું ગયું, જેમ-જેમ સમજાતું ગયું તેમ-તેમ એ ઋષિઓ આ સમાજના માળખાની ગોઠવણી એ પ્રમાણે કરતા ગયા; કે, ભઈ, મારા પરિવારની વ્યવસ્થા કેવી હોવી જોઈએ, મારા વેપાર-વાણિજ્ય-બિજનેસની વ્યવસ્થા કેવી હોવી જોઈએ, કે જે મને ધીમે-ધીમે ‘એ’ પરમ સત્ય તરફ લઇ જાય.

આપણો આ બધી વ્યવસ્થાઓની થોડી વાત કરી, અને એ સંદર્ભમાં ચતુરાશ્રમ વ્યવસ્થાની વાત આપણે કરતા હતા - બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ પછી સંન્યાસાશ્રમ. ઋષિઓએ આપેલી આ વ્યવસ્થાનું શિખર સંન્યાસ છે, એનાથી ઊંચુ બીજું કશું જ નથી.

વાનપ્રસ્થાશ્રમ વ્યવસ્થા અંગે આપણે થોડી વાત કરતાં હતાં, કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પિતાની જે જવાબદારીઓ હતી એ પૂરી થઇ ગઇ હોય, અને એ જવાબદારીઓ પછી ધીમે-ધીમે એમના બાળકો સંભાળી લેતા, ત્યારે પિતા એ જવાબદારીઓથી મુક્ત થઇ શકતા. આપણે ત્યાં સંયુક્ત કુટુંબની જે વ્યવસ્થા છે એમાં મોટે ભાગે વ્યવસાય ફેમિલી બિજનેસ હતા, એનો એક હેતુ આ પણ છે કે વયસ્ક પુત્રને

થાય કે મારા માતા-પિતાએ મારે માટે આખું જીવન ખૂબ કામ કર્યું છે, તો હવે એ મારી ફરજ છે કે હું એમને આરામ આપું. આપણી વ્યવસ્થામાં લોકો રિટાયર થયા પછીની જવાબદારીઓ સરકાર લઇ લે એવું નથી, અને એ જવાબદારીઓ રાજની પણ નથી, કે એ તમારા બાળકને ઉછેરે, અને મોટો કરે, અને ભણાવે પણ. ના, એ બધી જવાબદારીઓ તમારી પોતાની, ગૃહસ્થની છે; હા, તમે તમારી જવાબદારી સારી રીતે નિભાવી શકો એમાં રાજ (જ્યારે હતા ત્યારે) તમને મદદ કરે, શાસન તમને હેલ્પ કરે, પરંતુ, મુખ્ય જવાબદારી તો તમારી જ છે.

એટલે, આપણે વાત કરી હતી કે કુટુંબમાં જે પરસ્પર ભાવો છે એ બધાને જોડનારા હતા, એ ભાવોએ કુટુંબમાં, સમાજમાં બધાને એક-બીજા સાથે જોડીને રાખ્યા હતા અને છે; અને જો એક ભાવથી આપણે જોડાઈએ નહીં તો આપણે ચેતનાને નહીં સમજી શકીશું.

આપણા શરીરની જ વાત કરીએ તો શરીરના બધા અંગો એક-બીજા સાથે ‘જોડાયેલા’ છે એ પરમ ચેતના, તત્ત્વને આધારે. એ ચેતના આપણા શરીરમાંના દરેકે-દરેક કોષોને એક-બીજા સાથે જોડીને રાખે છે, અને શરીરમાંના લાખો કોષો વચ્ચે એક પ્રકારની ગજબની હાર્મની (એકતાલ, સુસંવાદિતા) જાળવી રાખે છે. આ અદ્ભૂત ‘જોડાણા’ને જો આપણે નહીં સમજી શકીશું તો એ જે પરમ ચેતના છે એને કોઈ દિવસ નહીં સમજી શકીશું. આપણા શરીરમાંના કોષોને પોત-પોતાનું કાર્ય છે, કહો કે પોત-પોતાના અલગ લય-તાલ છે, પરંતુ, સૂર તો એક જ છે, એક અલોકિક કહી શકાય એવું આંતરિક orchestra છે, અને ‘એ’ પરમ ચેતના બધાને એક-સૂરે બાંધી-જોડી રાખે છે! આંખ-કાન-નાક-જબ-હાથ-પગ બધાય અલગ-અલગ છે, પરંતુ એ બધાંનો સૂર તો એક જ છે, એ બધા એક જ સૂરમાં, એક જ ગીત ‘ગાય’ છે, એ કાઈ અલગ-અલગ નથી ગાતા!

આમ, જો ‘એ’ પરમ ચેતનાને, આપણી અંદરના ‘એ’ના અસ્તિત્વને નથી સમજી શકતા, તો શરીરને જોડી નહીં શકીશું;

જ્યારે આપણો જોડતા થઈએ છીએ તો અનાયાસે ‘એ’ ચેતનાને પણ સમજવા લાગીએ છીએ. ઠીક આવી જ રીતે આપણી સંસ્કૃતિએ

અને એમાંના વિવિધ માળખાઓ જે છે - જે આખી સિસ્ટમ છે - એમાંની દરેક-દરેક વ્યક્તિને માત્ર એના કુટુંબ, પરિવાર કે સમાજ સાથે જ નથી જોડ્યા, આખા વિશ્વ સાથે પણ જોડતા શીખવાડ્યું છે કે કઇ રીતે માણસ-માણસથી જોડતા શીખે. અને આ બધી વાતોમાં મહત્વની વાત તો એ છે કે જો આવી સિસ્ટમ હશે તો જ એ દરેક વ્યક્તિને આત્મશોધ માટે સરળ રહેશે.

**આપણી સંસ્કૃતિએ
અને એમાંના વિવિધ
માળખાઓ જે છે
- જે આખી સિસ્ટમ
છે - એમાંની દરેક-
દરેક વ્યક્તિને માત્ર
એના કુટુંબ, પરિવાર
કે સમાજ સાથે જ
નથી જોડ્યા, આખા
વિશ્વ સાથે પણ જોડતા
શીખવાડ્યું છે કે કઇ
રીતે માણસ-માણસથી
જોડતા શીખે. અને આ
બધી વાતોમાં મહત્વની
વાત તો એ છે કે જો
આવી સિસ્ટમ હશે તો
જ એ દરેક વ્યક્તિને
આત્મશોધ માટે
સરળ રહેશે**

આ સંસ્કૃતિએ આપણાને કુદરત સાથે જોડતાં શીખવ્યું, વૃક્ષો જોડે,
હવા સાથે, અંનિ સાથે, પાણી સાથે,
પત્થરો-નદી-પર્વતો સાથે કઇ રીતે
જોડવાનું એ શીખવ્યું છે; બધાને
એક-બીજા સાથે જોડનારા જે ભાવો
છે એ ભાવો શીખવાડ્યા, એ ભાવોને
કઇ રીતે ગ્રબળ કરી શકાય એ પણ
શીખવ્યું, અને તેથી આપણો આજે
પણ આકાશ, વાયુ, અંનિ, પાણી
અને પૃથ્વી, નદીઓ, પર્વતો સાથે,
અન્ય વસ્તુઓ જોડે, એક-બીજા સાથે
જોડાયેલા છીએ! આપણો ‘એ’ પરમ
ચેતનાને કારણો કીડીથી, ફૂતરા,

ગાય, હાથી બધા સાથે પણ જોડાયેલા છીએ. એટલે, આપણાને
એ બધાને પૂજતા પણ શીખવાડ્યું છે; આપણા દરેક-દરેક કોષો
અનંત વિશ્વ સાથે જોડાયેલા છે. (આ વાતોને હવે તો વિજ્ઞાન

પણ ધીમે-ધીમે સ્વીકારતું થયું છે - Interdependent Universe: Everything is Connected - <https://fractalenlightenment.com>; The Scientific Proof that Everything and Everyone is Connected and Infinitive - [https://medium.com/the-scientific-proof...\)](https://medium.com/the-scientific-proof...)

અને, આ ભાવના જોડાણની વાતો આપણી સંસ્કૃતિમાં દરેક વ્યક્તિને શીખવાડાઈ છે; અને એવું નથી કે આ ‘શિક્ષણ’ અને કામ કોઈ એક બાહરી સંસ્થા, કે સરકારના કોઈ વિભાગ, કે કોઈ NGO આવું કરશે, આપણાને શું!? ના, સમાજના એક-એક વ્યક્તિએ આ બધું કરવાનું... કેમ કે એક-એક માણસની અંદર એક પ્રકારનું revolution કાંતિ, પરિવર્તન જોઈએ. જ્યાં સુધી આ ‘એકત્વ’નો ભાવ આપણામાં નહીં આવશે ત્યાં સુધી આપણી અંદર રહેલી ‘એ’ પરમ ચેતનાને નહીં સમજી શકીશું; એક બ્રહ્મ, એક સત્તા, એક આત્મા, જે આખા વિશ્વને, આખા બ્રહ્માંડને જોડતી હોય એ ગહન જ્ઞાનને આપણા ઋષિઓએ આપણાને હજારો વર્ષો પૂર્વે શીખવ્યું હતું, અને એમની વિશેષતા એ હતી કે એ પરમ ચેતના સાથે તેઓ લોકોને ધીમે-ધીમે જોડતા હતા.

હવે, આજની નવી (પાશ્ચાત્ય) સિસ્ટમ તોડે છે, ખાસ કરીને એની મેડિકલ સિસ્ટમ જ બધું ‘તોડશે’ - તમે કોઈ ડોક્ટર પાસે જાવ, અને કહો કે ‘સાહેબ, મારું માયું દુખે છે’, તો એ તમને એ માટેની ટેલ્ફોન આપશો, ગેસ થાય છે, તો એની અલગ ટેલ્ફોન આપશો; ખાવાનું પચતું નથી, ગેસ થાય છે, એસિડિટી થાય છે... જેટલા લક્ષ્ણો કહેતા જશો, ડોક્ટર એ બધાં માટે દવા લખતા જશો. તો, આજની સિસ્ટમ અલગ-અલગ કરી જુએ છે. આપણી સિસ્ટમમાં આવું નથી, આખું શરીર, એક આખી સિસ્ટમ છે - તમને અપચો થાય છે તેથી એસિડિટી થાય, ગેસ થાય, એ બધું એકથી જ થાય છે - અવિદ્યાને કારણો થાય છે, અને ના મૂળમાં છે ‘પ્રજ્ઞાઅપરાધ’, એને લીધે બધી બીમારીઓ થાય છે. તો, આમ આપણી સિસ્ટમ બધાને જોડે છે, જોડતા શીખવાડે છે.

એટલે, ‘એ’ એક જે પરમ તત્ત્વ છે એની પ્રાપ્તિ મનુષ્યના

જીવનનું અંતિમ ધ્યેય છે, અને તેથી આપણી સંસ્કૃતિનો આધાર પણ છે, એને આધારે જ આપણી ચતુરાશ્રમ વ્યવસ્થા ઉભી થઈ હતી. આ વ્યવસ્થામાં જે હવે વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશે છે એણો એના ગૃહસ્થ જીવનમાં બધું જોઈ-આણી-ભોગવી-અનુભવી લીધું હોય; અને જો આંખ ખૂલ્લી રાખીને જોઈ લીધું હશે તો એ બધાંની નિઃસારતા પણ સમજાઈ હશે કે એ બધામાં કોઈ સાર નથી. જ્યાં સુખ સમજુએ છીએ ત્યાં સુખ નથી, માત્ર એની છાયા જ છે, અને જે ‘સુખ’ની પાછળ દોડીએ છીએ ત્યાં તો સુખની છાયા જ છે.

આમ, માણસને સમજાય તો છે, એ જાગે છે; જેની આંખ થોડી પણ ‘ખૂલ્લી’ હશે, એને થોડો પણ જો વિવેક થાય તો જ આ વાત સમજાય, નહીં તો ના સમજાય. આ તો એવું છે કે કાઈ બીજાને પડતાં જોઈને શીખી જાય કે ત્યાં નહીં જવાનું, એમાં નહીં પડવાનું; કોઈ એવાય હોય કે જ્યાં સુધી પોતે જાતે પડે નહીં ત્યાં સુધી એને નહીં સમજાય, અને એવાય હોય છે કે એ પડવા જ કરે, તો પણ એને નહીં સમજાય. તો, આ બધી વાતો છે એ તો માણસનું મન થોડું જાગ્રત હોય તો જ સમજાય.

પુરાતન સમયમાં વાનપ્રસ્થાશ્રમના લોકો માટે જાત-જાતની આકરી તપસ્યાઓનું વિધાન હતું - જેતરમાં જઈને અત્યના દાઢા વીણીને લાવી એ જ ખાવાના, જે બધી પૂજા-ઉપાસનાઓ હતી એ બધી કરવાની, દેહભાવને ઓછો કરવા માટે જમીન ઉપર સૂવાનું, ગરમીમાં તાપમાં રહેવાનું, ઠંડીમાં પાણીમાં રહેવાનું, વરસાદમાં ભીજાતા રહેવાનું... આવી બધી રીતે દેહભાવને ધીમે-ધીમે ક્ષીણ કરવાનો, મુખ્ય હેતુ એ જ કે કોઈ પણ હિસાબે ‘હું દેહ દું’ એ ભાવથી બહાર નીકળવાનું. પરંતુ, આજના જમાનામાં આવી આકરી તપસ્યાઓ શક્ય નથી, અને જંગલોમાં જવાનું પણ શક્ય નથી કેમ કે જે થોડા જંગલો હતા એ તો બધા સરકાર હસ્તકના ફોરેસ્ટ ખાતાવાળાઓએ લઈ લીધા છે.

હું એક વખત એક ફોરેસ્ટ ઓફિસર સાથે ગોધરાના જંગલમાં ગયેલો; ત્યાં એક-બે જગ્યાએ મને એટલું તો સારું લાગ્યું કે મેં એ

ઓફિસરને પૂછ્યું “તમે અમને અહીં ઝૂંપડી બનાવવા દો?” એ કહે, “ના, અહીં ઝૂંપડી ના બનાવાય, પરમિશન નથી.”

પહેલાંના જમાનામાં સાધુઓ જંગલમાં નાની ઝૂંપડી બાંધી રહેતા, સાધના કરતા, હવે એ શક્ય જ નથી રહ્યું. જો આવું હોય તો વાનપ્રસ્થોના જે કામ છે, દેહાધ્યાસ છોડવાના પ્રયત્નો છે, એ કઈ રીતે શક્ય બને? આ સંદર્ભમાં આપણે ગઈ વખતે વાત કરી હતી કે જે લોકો ૫૦-૬૦ વર્ષના થઈ ગયા હોય એમણે નિઃસ્વાર્થ સેવા કરવી, અત્યાર સુધી પોતાને માટે ઘણું કર્યું, હવે બીજાને માટે નિઃસ્વાર્થ ભાવે, નિષ્કામ ભાવે કર્મો કરો, આવું કરવાથી કર્મો સાથેના સ્વાર્થ ધૂટતા જશે. તો આ પણ તપશ્ચયર્યો જ છે; અને શક્ય છે કે આવા નિષ્કામ, નિઃસ્વાર્થ કર્મો કરવા જતાં બાધાઓ, અડયણો નડશો તો એ સહન કરતાં રહેવાનું, પણ આપણું કામ, કર્મ છોડવું નહીં એ તપ છે, અને સૌથી પહેલાં તો ઘરના લોકો તરફથી જ અડયણો આવશે.

એક વખત, એક સંસ્થાનું રાષ્ટ્રીય સંમેલન હતું, એમાં આખા દેશમાંથી હજારો લોકો ભેગા થયા હતા. કાર્યક્રમની શરૂઆત કરતા સંસ્થાના સંસ્થાપકે કહ્યું, “જુઓ, આપણો અહીં ત્રણ દિવસ રહી દેશના હિત માટે વિચાર કરવાના છીએ; તો, સૌથી પહેલાં તો આપણા ઘરના જ લોકો આપણને બેવકૂફ કહેશે, કે ‘જુઓ, નિકળી પડ્યા, કાંઈ કામ-ધંધો તો છે નહીં, અને ચાલ્યા થેલો લઇને; તમને પૂછશે જ ભરા કે તમને મળવાનું શું છે, કેટલા પૈસા મળવાના છે?’

એટલે, નિઃસ્વાર્થ, નિષ્કામ કાર્યો કરતા સૌથી પહેલાં વિરોધ, બાધા તો ઘરના લોકો તરફથી જ આવશે, તો પણ તમે માથું નીચું કે ઉંચુ કરીને જે રીતે હોય એ સહન કરતાં-કરતાં કાર્યો કરતા રહો, એ તપ છે. કોઈ માંથું નીચું કરીને સહન કરી લે છે, કોઈ ત્યાંથી બહાર નીકળીને સહન કરી લે છે, તો એ પણ તપ છે. કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરીશું, કોઈ-ને-કોઈ વિરોધ-અડયણ-બાધા આવશે. શુભ કાર્યો કરવા જતાં વિચાર પણ આવશે કે ‘હું શુભ કાર્ય કરું છું, તો મને બાધા નડવી ના જોઈએ’, ના, એવું ના હોય, બાધા

તો આવશે; બાધા જે છે એ આપણી નિષ્ઠા વધારે પ્રબળ કરશે, આપણા કાર્ય પ્રત્યે આપણા ભાવ મજબૂત કરશે, એટલે, બાધાઓથી ગભરાવાનું નહીં, એ તપ છે. આજનું, વર્તમાન કાળનું આ તપ છે, પણ આમ નિષ્ઠામ ભાવે બાધાઓને અવગણીને કાર્યો કરતાં-કરતાં એ ભૂલવાનું નહીં કે ધીમે-ધીમે આપણા દેહાધ્યાસ ધૂટવો જોઈએ, કેમ કે દેહભાવ છોડવા માટે તો વાનપ્રસ્થાશ્રમ છે.

વાનપ્રસ્થાશ્રમ પછી આવે છે સંન્યાસ તમે કહો તો આગળ વાત કરું, મારાથી તમને ડર તો નહીં લાગે ને? ના, આપણાને સંન્યાસથી બહુ ડર લાગે છે. મને ક્યારેક વિચાર આવે છે કે સમાજમાં આપણે બધા જન્મ વખતના ગીતો ઉમગકાબેર ગાઈએ છીએ, આત્માના અમરત્વની વાતો કરીએ છીએ, મોક્ષની વાતો કરીએ છીએ, એવી-એવી વાતો કરીએ છીએ કે હુનિયાની કોઇ પ્રજા એવી વાતો નથી કરતી, અને બીજી તરફ જોઈએ તો મૃત્યુથી આપણે જ સૌથી વધારે ડરીએ પણ છીએ, કેમ કે આપણાને ઘરની, સંબંધોની આસક્તિ સૌથી વધારે છે.

હું USA જું છું, અને જોઉં છું તો ત્યાં ૫૦,૦૦૦થી પણ વધારે નાના-મોટા યોગ-સેંટર્સ અને આશ્રમો છે. ત્યાં બે-ચાર મોટી સંસ્થાઓ છે ત્યાં હું ગયો છું, એમાંની એક મોટી સંસ્થા વર્જિનિયામાં છે સ્વામી સાંચ્યદાનંદજીની - Integral Yoga નામની, ત્યાં એક સુંદર લોટસ ટેમ્પલ છે. આ આશ્રમ ૭૦૦ એકરમાં ફેલાયેલો છે. અમે જ્યારે ત્યાં ગયા હતા ત્યારે ત્યાં ૨૫૦ માણસો હતા, જેમાં ૫૦-૬૦ residential લોકો છે જે ત્યાં આશ્રમમાં જ રહે છે, અને આટલી મોટી સંસ્થા, એમાં એક પણ પગારદાર નોકર જ નહીં, બધાંય વોલેન્ટિયર્સ! અને એમાં પણ ૧૫-૨૦ તો એવા હતા કે એ લોકોએ એમનું જીવન જ અહીં આશ્રમને સમર્પિત કરી દીધું હતું! બીજા એવા હતા કે એ લોકો એક-બે વર્ષ માટે વોલેન્ટિયર્સ બની સેવા આપતા હતા. મેં જોયું તો ત્યાં ૧૮-૨૦ વર્ષના યુવાનો પણ હતા, એમને મેં પૂછ્યું, “તમે અહીં કેમ આવ્યા છો?” તો કહે, “અમે એક વર્ષ માટે વોલેન્ટિયર્સ બની આવ્યા છીએ.”

એક બીજો આશ્રમ ન્યૂ યોર્ક પાસે છે, ‘આનંદઆશ્રમ’; ત્યાં
યોગમૃત-ઓગષ્ટ, ૨૦૧૮ ૧૪ પ્રવચન પૃષ્ઠ-૩૨

લગભગ ૮૦ જણા રહે છે, બધા જ વોલેન્ટિયર્સ, અને એ લોકો જ આખી સંસ્થા ચલાવે! મેં કેટલી સંસ્થાઓ જોઈ, ત્યાં ભાગ્યે જ એકાદ પગારદાર માણસ હોય.

વિચાર કરો, આ દેશમાં આપણો આવું કરી શકીએ? આપણો એક નાનો આશ્રમ નથી ચલાવી શકતા, જે માત્ર સેવાર્થીઓથી ચાલે, કેમ કે આપણી બે દિવસ પણ બહાર નીકળવાની તૈયારી નથી, મૃત્યુથી એટલી બધી તો બીક લાગે છે... અને એમાં જો ડોક્ટરે કહી દીધું હોય કે એ હવે બે દિવસથી વધારે નહીં જીવશે, અને હવે ઘરે લઇ જાવ, આરામથી, કશું જ નહીં થાય... તો પણ, આપણો એ વ્યક્તિને કહેવાની હિંમત નથી કરતા કે તમે હવે જશો...એક-બે દિવસ જ છે, તો ભગવાનનું નામ લો; એને બદલે એવું કહીએ છીએ, “ચિંતા ના કરો, તમે સાજ થઈ જશો, તમારા પૌત્રનું લગ્ન જોશો, એના છોકરાનું મોહું જોશો...” ખોડું આશ્વાસન આપીએ છીએ, ખોડું જ બોલીએ છીએ. આપણો દર્દીને કહેતા નથી, કહેવાની હિંમત પણ નથી કે તમને આ બિમારી છે, અને કદાચ કહીએ તો શક્ય છે કે એ ખેલદિલીથી નહીં સ્વીકારી શકશે. પાણ્યાત્ય દેશોમાં દર્દીને જે-જે તકલીફ હોય એ એને બધું જ કહી દેતા હોય છે, ત્યાંના ડોક્ટરો પણ દર્દીને એની બિમારીની બધી વાતો કહી દે છે; અને આપણો ડરપોક છીએ! કેવા-કેવા ગીતો-ભજનો ગાઈએ છીએ... “જાગીને જોઉં તો જગત દીસે નહીં, ઉં�માં અટપટા ભોગ ભાસે...”

આપણો સાચે જ સૌથી ડરપોક ગ્રજા છીએ, એટલે સંન્યાસ નામ પડે કે તરત જ ધ્રૂજારી થાય; પરંતુ, આ (ચતુરાશ્રમની) વ્યવસ્થામાં કહું છે કે સંન્યાસ દરેક માટે ફરજીયાત છે, આજે નહીં તો કાલે, દરેક સંન્યાસ તો લેવો જ જોઈએ. આ વાતને સમજજો, કે આપણો આપણી જે અમર સંસ્કૃતિ છે એના હદ્યને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો છે. વિચાર કરો કે આ સંસ્કૃતિએ સંન્યાસથી ઉંચું અને સંમાનનીય, માનવાળું સ્થાન બીજા કોઈને નથી આપ્યું. આપણો ત્યાં મોટા ચક્કવર્તી મહારાજા હતા એ પણ કોઈ બાલ સંન્યાસી સામે આવે તો એને પણ લાગતા, એનું પૂજન કરતા હતા. આજે પણ લગભગ

૮૫% બૌદ્ધ એવા થાઇલેન્ડ દેશમાં રાજાશાહી છે, અને જો ત્યાંનો રાજ ગાડી કે રથમાં જતો હોય, અને જો સામે કોઈ બિક્ષુક આવે તો રાજ ઉતરીને એ બિક્ષુકને આજે પણ પ્રણામ કરે છે, અને પછી જ રાજ આગળ જાય છે.

આ સંસ્કૃતિમાં સંન્યાસ જ સૌથી વધુ સંમાનનીય છે, અને પૂજ્ય પણ છે. એ સંમાન માત્ર એની વિદ્વત્તા માટે નથી, કેમ કે વિદ્વાન તો કોઈ પણ બની શકે અને કદાચ પૂજ્ય પણ બને, યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર વિદ્વાન હોઈ શકે, વૈજ્ઞાનિકો પણ વિદ્વાન હોય છે, કોઈના ઘણા બધા શિષ્યો હોય, ઘણા બધા ફોલોઅર્સ હોય... એ પૂજ્ય બની જાય... ના, આવી બધી વાતો એ સંન્યાસીનું ગૌરવ નથી. ઘણી મોટી સંસ્થા હોય, કે પછી માલેતુજાર કંપનીઓની મોટી-મોટી સંસ્થાઓ હોય, હંફોસિસના નારાયણ મૂર્તિ કે પછી માદ્હકોસોફટના બીલ ગેટ્સ હોય... એ લોકો મોટા-મોટા ચેરિટેબલ ફાઉન્ડેશનો ચલાવે છે, અન્ય સંસ્થાઓને જે પ્રમાણોના દાન આપે છે, એવી સંસ્થાઓ સાધુ ના ચલાવી શકે, કે એવા દાન કોઈ સાધુ થોડું આપી શકશે? સાધુ આવી બધી વાતો માટે સંમાનિત નથી, સંન્યાસનો અર્થ એ છે કે એણો સત્ય માટે બધું જ છોડ્યું છે, સત્યની શોધ માટે બધું જ ત્યાગી દીધું છે એ માટે સંન્યાસી સંમાનનીય છે, પૂજ્ય છે અને વંદનીય છે.

એટલે, ઘણી વખત શું થાય છે કે કોઈ સાધુના સ્વભાવ-વર્તનમાં ક્યારેક થોડું સારું ના દેખાય, ગરબડ લાગે તો આપણાને થાય કે સાધુ થઈને આવું કરે છે! ના, એ સાધક છે, એની અંદર પણ થોડી માનવીય ઊંણપો, કમજોરીઓ તો રહે છે, અને આ બધી વાતો છતાં સાધુ-સંન્યાસી શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે કેમ કે એણો સત્ય માટે ઘર છોડ્યું છે.

હું એક વખત USAમાં હતો, ત્યારે અહીં એક જ મીનની વાત ચાલતી હતી, એમાં અહીંના અમુક સાધકોને થોડી મુંજવણ હતી; એમાંના એક સાધક મને અવાર-નવાર ફોન પણ કરતા એ પૂછવા કે શું કરીએ. સ્વાભાવિક છે કે હું કોઈ પણ ડિવીંગમાં ડાયરેક્ટ હન્વોલ્ટ ના હોઉં, તો પણ એ લોકો મારી સલાહ લેતા હોય, તો હું

ત્યાં USAથી એમને સલાહ આપું. હવે, આ સાધક કહે, સ્વામીજી બલે USAમાં હોય પણ એમનું મન તો અહીં જ હશે.

USAથી હું પાછો આવ્યો, એક દિવસ અમે બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા, અને અમસ્તી જ વાત નીકળી. એ સાધક કહે, “સ્વામીજી, તમારી ઉપર તો ઘણી બધી જવાબદારીઓ છે, મેં તો બધી જ જવાબદારીઓ મૂકી દીધી છે, હું તો હવે કશું જ નથી કરતો, કોઈ કામ-ધંધો નહીં કોઈ બિજનેસ નહીં, બધું બધા બાળકો સંભાળે છે.” મેં કહ્યું, “આપણો એક કામ કરીએ - હું અને તમે જે કપડાં પહેર્યા છે એ પહેરેલે કપડે નીકળી જઇએ, સાથે કશું નહીં લેવાનું, હું મારી ઝોળી મૂકી દદશા, તમે તમારો ફોન, પર્સ, પૈસા વિગેરે બધું મૂકી ધો; હું આશ્રમમાં કોઈને કશું નહીં જણાવું, તમે તમારા ઘરે કોઈને કશું નહીં જણાવો, અને આપણો પહેરેલ કપડે નીકળી જઇએ; મને જે ખાવાનું મળશે એ તમને મળશે, મને જેમ રહેવાનું મળશે, એ તમને પણ મળશે; અને આ જ ક્ષણે, આપણો બંને જણા નીકળી જઇએ, પાછા આવવાનું નકી નહીં કે ક્યારે પાછા આવીશું.”

એ સાધક ભાઈએ બધી વાત સાંભળી, અને પછી હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા, “સ્વામીજી, હું સમજ ગયો... હું સમજ ગયો.”

અમારા એક સંત ભિત્ર છે, શરીરથી એકદમ સશક્ત, મજબૂત બાંધો છે. એક દિવસ આ સંત અને એમના બીજા એક સંન્યાસી ભિત્ર બે જણા ચાલતા જતા હતા, એવામાં એક વેપારીએ એમના ઉપર વ્યંગ કર્યો, કહે, “મહારાજ, કેમ છે? મજા છે? એ સંત તો હષ્ટ-પૃષ્ટ, સ્વાભાવિક છે કે એમને જોઈને લોકોને છર્ખ્યા થાય, કે કેવી લહેર-મજા કરે છે, ખાઈ-ખાઈને કેવો જાડો થઈ ગયો છે, છર્ખ્યા થાય. એટલે કહે, “મજા છે ને? ખૂબ મજા, લહેર છે ને... ખાવાનું-પીવાનું સરસ મળે છે ને? મને પણ ક્યારેક થાય કે હું પણ બધું છોડીને સાધુ થઈ જઉં.”

આ વેપારીની વાત સાંભળીને એ બંને સંતો તો એની દુકાને ચઢી ગયા, અને કહે, “ચલ, આ પૈસા લે, અમે તને કપડાં સિવડાવી દઈએ, અને અમે જે ખદશું એ તને ખવડાવીશું, અમે જેમ રહીશું

તેમ તને રાખીશું. ચલ, ઉપડ...” પેલો તો હેબતાઈ જ ગયો, વિચારે કે આ લોકો સાચે જ કહે છે કે કેમ... સંતો તો ઉભા જ રહ્યા, કહે “ચલ, ઉભો થા”. પણ એ વેપારી તો ઉભો જ ના થાય, એટલે, એમણે તો એનો હાથ પકડ્યો, તો એ હાથ છોડાવવા લાગ્યો, થોડી ધમાલ થવા લાગી, તો પણ સંતો તો એનો હાથ છોડે જ નહીં, કહે, “બસ, તું ચાલ અમારી સાથે”. થોડી વારમાં ૮-૧૦ જણા ભેગા થઇ ગયા, પૂધ્યું કે “શેની ધમાલ ચાલે છે?” સંતોએ તો એ લોકોને બધી વાત કીધી, કહે “આવું આ વેપારી અમને કહે છે. અમે કીધું, ચાલ અમારી સાથે, તો એ અમારી સાથે આવતો નથી.” થોડી વારમાં એમના પણી આવી ગયાં; જ્યારે એમણે બધી વાત જાણી, તો કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ, એને માફ કરો, એ શું બોલે છે એની એને નથી સમજણ કે નથી ભાન, એને જવા દો, મહારાજ, માફ કરો.” પછી, સંતોએ માંડ માંડ એને છોડ્યો, અને ગયા.

તમે વિચાર કરો, સંન્યાસી થવું સહેલું છે? સંન્યાસીઓએ સત્યને પામવા માટે બધું છોડ્યું છે, એટલે એ પૂજ્ય છે, અને એટલે એ આપણા આદરને પાત્ર છે. સત્યની શોધ માટે ઓણો જે બધું છોડ્યું છે તેથી પૂજ્ય છે, નહીં કે માત્ર એની વિદ્વત્તાને કારણો કે ના તો એના આશ્રમ કે સંસ્થાને કારણો. તો, આનાથી મોટું કોઈ હિંમતનું કામ નથી.

મને ક્યારેક એ વિચાર આવે છે કે પણ્યમના લોકો બહુ સાહસી છે, ડિસ્કવરી ચેનલ ઉપર તમે પણ જોતા હશો કે એ લોકો કેવા સાહસી છે! કેવાં-કેવાં ગાઢ જંગલોમાં રહેતા હોય છે, કોઈ સાપ સાથે રહેશે, કોઈ મગર સાથે, કોઈ શાર્ક માછલી સાથે, વાઘ સાથે રહેશે, કોઈ વળી રોક્સ કે કુંગરપરના કપરા ચઢાશ રહેતા હશે, કોઈ પણ દોરી-કે સાધન વગર! જાત-જાતના સાહસો કરે છે. આપણો ત્યાં એવા સાહસ કરવાની કોઈ હિંમત જ ના કરે. એક ભાઈ કહે, હું એક જગ્યાએ ગયો, જોયું, તો ત્યાં લોકો બંગી (bungee) જંપોંગ કરતા હતા! તમને ખ્યાલ છે ને આ બંગી જંપોંગ શું છે? આ thrill, ઉતેજના અને રોમાંચકારી ખેલના આયોજકો તમારી

કમર પર કે બંને પગ સાથે રબરનું દોરડુ બાંધી દે, અને તમને ઉંચી જગ્યાએથી ઉંડી ખાઈ જેવી જગ્યામાં નીચે ફૂદાડી દે! એ ભાઈ કહે, આ જોઈને મને પણ આમ ફૂદવાનું મન થયું, હું તૈયાર થવા લાગ્યો કે તરત જ પત્નીએ મને સારી રીતે પકડી લીધો, કહે, No! No! No! તમારે નથી જવાનું!

એક વખત આપણા એક સાધકભાઈ સાથે હું Scotlandના બ્રિઝેન hills છે ત્યાં ગયો હતો; જોયું તો ત્યાં બાળકો સહિત યુવાનો રોપ-વેથી સાઇકલ લઈ જતા હતા! મેં એ સાધકભાઈને આવું કરવાનું કારણ પૂછ્યું, એ કહે, “એ લોકો પછી સાઇકલથી કુંગરો પરથી નીચે ઉત્તરશે.” મેં જોયું, તો સાથે જ એ લોકો સાઇકલથી કુંગરો પરથી નીચે ઉત્તરતા હતા! હવે, એ કુંગરોપર કોઈ રસ્તા નહીં, ક્યારેક ચઠવાનું હોય, ક્યારેક દશ-દશ ફીટ નીચે ઉછળીને ફૂદવું પડે! અને આમ એ યુવાનો ઉંચા કુંગરો પરથી સાઇકલથી નીચે ઉત્તરતા હતા! સાથે નાના ૮-૧૦ વર્ષના બાળકો પણ જે હતાં એ પણ આમ કરતાં હતાં! આપણો ત્યાં પણ કુંગરો છે, પણ બાળકો અને યુવાનો દ્વારા આવા સાહસી ખેલ ક્યારેય જોવા નથી મળતા. અને આ નાના-નાના બાળકો, એમને એમના મા-આપ કેવી રીતે પરમિશન આપે છે? અહીં તો નાની દિવાલથી પણ ભૂસકો નથી મારવા દેતા!!

હમણાં હું એક ઘરમાં રોકાયો હતો, ત્યાં બહાર પ્રાંગણમાં છોકરાઓ ક-જ ફીટથી ભૂસકો મારતા હતા; નજીકમાં બે-ત્રણ ભાઈ-બહેનો બેઠા હતા, બધા બૂમા-બૂમ કરે, “અરે! ના ફૂદીશ, ના ફૂદીશ!!” પણ છોકરાઓ તો છોકરાઓ, માનતા જ નથી. હું ત્યાંથી પસાર થયો, તો મને કીધું, મહારાજ, આ છોકરાઓને તમે જ થોડું કહો ને કે આમ ભૂસકા નહીં મારવાના; પગ-બગ તૂટી જશે. મેં કહ્યું, “હું આવડો હતો તો ધાબાથી ફૂદતો હતો, હું કઈ રીતે આ બાળકોને ના કહું, હું તો ધાબાથી ફૂદતો હતો; આ બાળકો તો ઓછી છિમત કરે છે!”

રોમાંચકારી, સાહસના ખેલો તો ઢીક છે, પણ મને લાગે છે કે

આપણા દેશમાં જે લોકો એવી હિમત કરે છે કે એવી હિમત બીજા કોઈ દેશોમાં ના થાય, કેમ કે શ્રીલવાળી રમતોમાં બધી વસ્તુઓ તો દેખાય છે - રોક્કસ, કુંગરો, જંગલો, માછલી, વાઘ-સિંહ વિગેરે બધું દેખાય છે, પરંતુ, શરૂમાં જે સત્યની માત્ર કલ્યના જ છે, એ વસ્તુ તદન અજાણી છે, એ માર્ગ એ વસ્તુ તો દેખાય જ નહીં, ત્યાં એ બાબતે તદન અંધારુ છે, અને એને માટે આપું જીવન આપી દેવાનું, એને માટે જીવનની બધી આકંક્ષાઓ, અભિલાષાઓ છોડી દેવાની, એ સત્યની શોધ માટે, જે માટે કશું જ નક્કી નથી, એના વિશે કાંઈ ખબર જ નથી, જેણો જોયું છે, એને જ માત્ર ખબર હોય કે એ સત્ય શું છે... આ માર્ગમાં કોઈ જ નિષ્ઠ્યતતા, ચોક્કસ ખાતરી નથી કે એ મળશે કે નહીં મળશે! તો પણ એને મેળવવા માટે આખા જીવનને દાવ પર લગાવી દેવાનું! હું મારી અંગત વાત કરું તો આ માર્ગ પરના મારા અનુભવો તો કાંઈ જ નહોતા.

મેં જ્યારે ઘર છોડ્યું હતું એ પહેલા હું કોઈ દિવસ કોઈ સાધુને મળ્યો જ ન હતો, મેં કોઈ ગ્રંથ વાંચ્યો ન હતો, હું કોઈ મંદિર વગેરેમાં નહોતો જતો, અને મને એક આશા જાગી કે કંઈક છે આ જીવનથી પર, કંઈક છે... અને પછી બસ, નીકળી પડ્યો. મને એમ પણ ખબર ન હતી કે મને કોઈ ખાવાનું આપશે કે કેમ, કોઈ આશ્રમમાં રાખશે કે નહીં, હું જીવીશ કે મરી જઇશ... કોઈ દિવસ આવી વાતો માટે કશું વિચાર્યું જ નહીં. અને મારા જેવા તો હજારો લોકો હજારો વર્ષોથી જ્ઞાસુ બનીને આ માર્ગ ચાલવા ઘરથી નીકળતા આવ્યા છે, હજારો વર્ષોથી...

એ સમયે મારી આર્થિક સ્થિતિ મધ્યમ હતી, અને આ માર્ગ તો એવા-એવા નીકળ્યા છે કે જેમની પાસે રાજમહેલ હતા, બધી સુખ-સુવિધાઓ હતી, બધા ભોગ-વિલાસ હતા અને તો પણ એ લોકો નીકળી પડ્યા હતા... આ કાંઈ નાની હિમત કહેવાય? જેને વિશે કાંઈ ખબર જ નથી કે આગળ શું છે, શું થવાનું છે કંઈ ખબર જ નથી...બસ, શોધવા, પામવા નીકળી પડ્યા. અને આજે પણ ધર્મના નામે, આસ્થાને નામે, ભક્તિનું નામ આવે કે આપણા લોકો જે

સાહસ કરે છે અમરનાથ જઇ રહ્યા છે, માનસરોવર જઇ રહ્યા છે અને એ પણ ખૂલ્લા પગે અને એ માર્ગો ઉપર કોઈ સુવિધા નથી, ત્યાં કશું નથી.. તો પણ બસ, ત્યાં જવું છે, ભગવાન ભોલેનાથના ‘દર્શન’ કરવા છે, શિવલિંગના ‘દર્શન’ કરવા છે!

હું હમણાં કેદારનાથજીના દર્શન માટે ગયો હતો; દર્શન કરી પાછો વળતો હતો, સંધ્યાનો સમય થવા આવ્યો હતો, અને ત્યાં રસ્તામાં એક બહેને તો એમની યાત્રા હજુ શરૂ કરી હશે, માંડ ૪-૫ કિ.મી ચાલ્યા હશે. કદાચ એકલા જ હતા, કે પછી કોઈ એમની સાથે હશે આગળ કે પાછળ... પણ શરીર ભારે! લાકડીને ટેકે ચાલતા હતા... અને એ બહેન મને પૂછે કે “મહારાજ, મંદિર અહીં છે ને?” મને થયું, અરે! બાપ-રે! હજુ તો પૂરા ૨૦-૨૫ કિ. મી. નો ઉબડ-ખાબડ, વાંકો-ચુંકો દુંગરાળ રસ્તો એમણો ચઢવાનો છે, આખી યાત્રા બાકી છે, અંધારુ થઈ ગયું છે, અને એ બહેનને ખબર નથી કે ક્યાં અને કેટલું ચઢવાનું છે, આગળના માર્ગ કેટલું અંધારુ છે, કેટલું અધરું છે, રસ્તામાં કોઈ સુવિધા નથી, અને બસ, નીકળી પડ્યા, લાકડીને સહારે...ભગવાન શિવજીના દર્શન કરવા! તો આમ ભક્તિનું નામ પડે અને આજે પણ આપણા લોકો જબરું સાહસ કરે છે!

મહારાષ્ટ્રમાંના સુંદર લોનાવલા હીલ સ્ટેશન પર રહેતા એક સાધકને ત્યાં હું જતો હોઉં છું; એક દિવસ એ ઘરના બહેનનો ફોન હતો, અને એ એટલા તો ઉત્સાહમાં હતાં કે એ જ્યાં જઇ આવ્યા ત્યાંનું ફોન પર જ ઉત્સાહપૂર્વક વર્ણન કરવા લાગ્યા. કહે, એ કિન્ફોર્મેના કિન્ફર કૈલાસ જઇ આવ્યા! હિમાંચલ પ્રદેશમાં આવેલા આ કિન્ફર કૈલાસ તિબેટની બોર્ડર નજીક છે, અને એ ૬,૦૫૦ મીટર ઊંચે છે; આ યાત્રાધામ ખૂબ જ કપરું ધામ છે અને આપણા માનસરોવર વગેરે તો એની આગળ કંઈ જ નથી; તમારે સવારે જવાનું, ત્યાં કોઈ સુવિધા નથી, રસ્તામાં પત્થર જ પત્થર, પથરાળ રસ્તો, કાતિલ ઠંડી હોય, ત્યાંનું વાતાવરણ કોઈ પણ ક્ષણે બદલાઈ જાય, અને રસ્તામાં કોઈ જ વિશ્રાબ્મ સ્થાન નહીં...અને આવા તીવ્ર પડકારવાળા

વાતાવરણમાંથી, એકદમ કઠિન રસ્તે ચાલી, તમારે છેક ટોચ ઉપર વિરાજમાન કુદરતી શિવલિંગના દર્શન કરીને સાંજ સુધીમાં પાદા આવી જવાનું, નહીં તો ગયા જ સમજો, વચ્ચે વિશ્રામની જગ્યા જ નથી, અને આવી કપરામાં-કપરી કિન્બર કેલાશની યાત્રા એ બહેન કરીને આવ્યા હતા!!

એ બહેન કહે, “બોલો, સ્વામીજી, હું તો બીજા બધાં કરતા બે કલાક પાછળથી ગઈ, બીજા લોકો તો દર્શન કરીને પાદા આવતાં હતાં, મને એ લોકો કહે કે હવે ના જાઓ, આગળ બહુ ખતરનાક રસ્તો છે. મેં એમને કીધું કે જે થાય તે, હું તો શિવજીના દર્શન કરીને જ પાછી આવીશ! “ નમઃ શિવાય!”, “ નમઃ શિવાય”નો જાપ જપતાં-જપતાં આગળ ચાલતી જ રહી, હા, સાથે ગાઈ હતો, એનો હાથ પકડી લીધો.” અને, આમ એ બહેન દર્શન કર્યા! આ પણ તો સાહસ જ છે ને! આપણા લોકો આવા સાહસ કરે છે!

અને, તદ્દન અજાણ એવા પરમ સત્યને પામવા માટેના સાહસ જે લોકો કરે છે એ તો ખરેખર આ બધાંથીય વધારે કપરં સાહસ છે... એ માર્ગ પર ચાલતાં જ રહેવાનું છે, કશું સમજતું ના હોય, રસ્તામાં અંધારું હોય, કશું જ સ્પષ્ટ ના હોય, કશી ખબર ના હોય, એને માટે આંખું જીવન આપી દેવાનું. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ કે આ માર્ગ બસ આગળ જવાનું છે, પાછા ફરવાની શક્યતા જ નથી; આપણી સિસ્ટમમાં સંન્યાસના માર્ગથી પાછા ફરવાનું નથી; આ માર્ગ પાછા ફરનારાઓ માટે છે જ નહીં, અને તે છતાં, હજારો વર્ષોથી હજારો લોકો આ માર્ગ જવા નીકળતા જ રહ્યા છે, કેમ કે સહેજ પણ, થોડો પણ અહેસાસ એને રોકી શકતો નથી; માત્ર આશા અને વિશ્વાસને આધારે એ આગળ ને આગળ વધતા જ રહે છે, એને કોઈ પણ બાધા, અવરોધ રોકી શકતો નથી.

તો, હવે ‘સંન્યાસ’ શબ્દથી ડરશો નહીં, અને આ વિષયમાં પછી વધારે વાત કરીશું.

ॐ તત્ત્વ સત્ત્વ

નંદ ધેર આનંદ ભયો

નંદ ધેર આનંદ ભયો જ્ય કનૈયા લાલકીના નારાઓ સાથે આખુ ભારત વર્ષ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણનો જન્મોત્સવ મજાવશે. દરેકને પોતાનો જન્મદિવસ ઉજવવો ગમતો હોય તો આ તો જેણો આપણને જન્મ આપ્યો છે એ મુહુંદ - માધવ - મુરારિ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રને લાડ લડાવીને એને પારણીએ જુલાવીએ છીએ અને આનંદની લાગણી અનુભવીએ છીએ.

પરંતુ આપણા સૌની કમનસીબી એ છે કે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણનું બાળ સ્વરૂપ જે ટલા ઉમંગથી ને હરખથી મજાવીએ છીએ, ઉજવીએ છીએ, માનીએ છીએ એટલું એમનું યુવાવસ્થામાં જે અર્જુનને નિમિત્ત બનાવીને કહેવામાં આવ્યુ છે એને સાંભળવા, અમલમાં મૂકવા માટે શ્રી ખબર આપણે કેટલા જન્મ લેવા પડશે... ! કાનુંડાને આપણે મોટો જ નથી થવા દેતા ! કનૌયાનું બાળસ્વરૂપ આપણા જીવન સાથે એટલું બધુ વણાઈ ગયું છે કે બસ હાથમાં લાડુ, માખણ - મીસરી અને ગોપબાલકો સાથે રમતો, ગોપીઓને પજવતો, ગાયો ચરાવતો આ બધી લીલાઓની સાથે આજે ગીતાના કૃષ્ણને યાદ કરીએ.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણએ આખા જીવનનો સાર અર્જુનને કહ્યો છે પરંતુ એ સાર પ્રત્યેક મનુષ્યને લાગુ પડે છે. ભગવાન કેવળ રાધા કે મીરાના જ શ્યામ છે એવું નથી, ગોપીગીતમાં ગોપીઓ કહે છે, “ન ખલુ ગોપીકાનન્દનો ભવાન્ન અભિલદેહિનામન્નારાત્મધક ।” હે પ્રભુ તમે ખાલી નંદજીના જ લાલ છો તેવું નથી પ્રભુ તમે તો આખા જગતનો અંતરાત્મા છો. ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટે શ્રદ્ધા - ભક્તિ - પ્રેમ અને વિશ્વાસની સરવાણી ભીતરથી ફૂટવી જોઈએ. કામ , કોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર... જેવી દુર્વૃત્તિઓ થી ઉપર

ઉઠીને ગીતાને સમજવાની કોશિશ કરવી જોઈએ.

રાધા જેવું સમર્પણ , મીરા જેવું ભોળપણ અને સુદામા જેવો વિશ્વાસ એ જ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને ભજવાનું પહેલું પગથીયું છે. આપણો એવા ભ્રમમાં રહેવાની જરૂર નથી કે, પેલો યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ... વાળો વાયદો પૂરો કરવા એ જરૂર ગમે ત્યારે , ગમે તે સમયે આવી પહોંચશે. સુર્દર્શનચક્ધારી ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને આપણા વ્યક્તિગત ચારિન્યની અને સમજિતમાં એટલે કે આખી સૂચિમાં થતી ઉથલ - પાથલોની એમને વધારે ખબર છે. તેઓશ્રી તો દરેક દરેક કર્મના દૃષ્ટા છે.

આપણો ગીતાસાર મોઢે કરી લઈએ કે ભીત ઉપર ટોંગાડી રોજ વાંચીએ માત્ર તેનાથી ભગવાન શ્રી કૃષ્ણના વ્હાલા નથી થવાતુ. ભગવાનની વાણી ને હદ્યસ્થ કરવી પડશે , એને કૃતિમાં લાવવી પડશે. એ આચરણમાં આવવી જોઈએ. ભગવાને કાલિનાગને નાથ્યો તે પ્રમાણો આપણો પહેલા ઇંદ્રિયોની અને મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને નાથવી પડશે. એને ધૂટો ધોર આપવાથી કામ બગડશે. એટલે ઇંદ્રિયોરૂપી ઘોડા અને મનરૂપી લગામ શ્રી કૃષ્ણના હાથમાં સૌંપવી પડશે.

ભગવાને ગીતાજીના બીજા અધ્યાયમાં જ કહ્યું “કર્મઝયેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન” તારો કર્મ કરવામાં આધિકાર છે ફળમાં નહિ. ફળમાં સમર્પણ ભાવ જ દિવ્ય બનાવે છે. ગીતાજી એ ખુબ નાનો અને સારગર્ભિત ગ્રંથ છે. મનુષ્ય પ્રત્યેક કર્મ કદ રીતે કરે તો તે સુખી થાય અને સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, યુવાન, વૃદ્ધ, સંન્યાસી બધાને કદ રીતે કર્મ કરવા, કદ રીતે અનાસક્ત થવું અને કદ રીતે તેનાથી મુક્ત થવું આ બધી વાતોને ભગવાને સ્વયં પોતાના મુખે કહી છે.

ગીતાજીના દરેક શલોક મંત્ર છે. મંત્ર ખુબ નાનો હોવા છતાં તેમાં પરમાત્માનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય સમાયેલું છે અને જગતનો સાર સમાયેલો છે. ગીતાજીના દરેક શલોક રહસ્યપૂર્ણ છે. રહસ્યપૂર્ણ એટલા માટે કે આપણો તેનો માત્ર શબ્દાર્થ જ પકડીએ છીએ એને તત્ત્વથી જાણીશું તો પરમ આનંદ આવશે. ભગવાનની વાણી છે કે

“જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાનિ અને અધર્મ વધી જાય છે ત્યારે ત્યારે ધર્મની સ્થાપના કરવા હું આવું છું .” ગીતાના આ શ્લોકની વાત ખોટી નથી.

પરંતુ ઉપર આકાશમાંથી કોઈ જન્મ લઇને નીચે ઉત્તરી આવશે અને દૃષ્ટોનો નાશ કરશે આ પ્રમાણે વિચારીને બેસી રહેવાથી આપણી પ્રતિક્ષાનો ક્યારેય અંત આવવાનો નથી. શ્લોકનો સૂચિતાર્થ એ છે કે દેશમાં આનાચારો વધી જાય છે, સજ્જન મહાપુરુષોને સહન કરવાનું થાય છે, ધર્મ ઘસાતો જાય છે ત્યારે વર્તમાન પરિસ્થિતિને પડકારીને કોઈ ને કોઈ મહાપુરુષ આ ધર્મની ધરાની સાજ રાખે છે. મહાપુરુષ પણ સમાજમાંથી જ નીકળે છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર સત્ય, અહિંસા, નીતિ આ બધા જ ગુણો રહેલા છે. જે આ ગુણોને ખીલવવા પ્રયત્ન કરે છે અને કર્મ કરે છે એમને એમના ભાવ પ્રમાણે જરૂર ફળ મળે છે. તો ધર્મની રક્ષા કોઈ ઉપરથી આવીને કરવાનું છે તેવું નથી. દરેક વ્યક્તિની અંદર ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ એના સમગ્ર ઐશ્વર્ય સાથે વિરાજમાન છે. એ ઉદ્ઘાટિત થાય છે આપણા કર્માના માધ્યમથી.

શરીરમાં ગૂમણું થયું હોય તો કોઈ ડૉક્ટર એવું નહિ કહે કે એને કપાય નહીં, એનું ડ્રેસીંગ ના થાય, એને સાચવવાનું. એ પ્રમાણે કરવાથી હંફેક્શન, વિકારો વધુ ફેલાઈ જાય છે. તેને દૂર ના કરીએ તો શરીર સચવાય નહિ. આ પ્રમાણે જે દૃષ્ટ વિચારધારા છે, જે ધર્મ, સત્ય વિરુદ્ધની જે વિચારધારા છે તે કોઈપણ હિસાબે દૂર થવી જોઈએ. ખૂબ પ્રયત્ન છતાં પરિણામ ન મળે તો ગૂમડાની જેમ નસ્તર મૂકવું જ પડે તો જ ધર્મ સચવાશે.

તળાવની અંદર એક જાતની વનસ્પતિ થાય છે જે પાણીને ઢાંકીને ગંદું કરી નાંખે છે. હવે પાણીને સાચવવું હોય તો આ વનસ્પતિને દૂર કરવી જ પડે. આ વનસ્પતિનો થોડો અંશ પણ રહી જશે તો ફરીથી તળાવનું પાણી ગંદું થઈ જવાનું. એ પ્રમાણે આપણી અંદર, સમાજની અંદર દુર્ગુણોનો વિકાસ ખૂબ ઝડપથી થતો હોય છે. તેને દૂર કરવા સતત પ્રયત્ન જરૂરી છે.

આ કામ એકલા હાથે કરવું અધરું છે. છતાં સંઘબળ હશે તો જરૂર આપણો નક્કી કરેલા ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરી શકીશું. જન્માષ્ટમી ઉત્સવનો અર્થ એ છે કે દરેક મનુષ્યની અંદર ઐશ્વર્ય રૂપે વિરાજમાન પરમાત્માનું પ્રગટ થવું. ધર્મના રક્ષણ, અસત્ય સામે સત્ય સ્થાપિત કરવાનો સંકલ્પ દરેક મનુષ્યની અંદર થશે તો ભગવાનને આવવું જ પડશે. પરંતુ જરૂર છે આ પ્રમાણો વિચારધારાવાળા મનુષ્યોની અને એમનું સંગઠિત થવું પણ જરૂરી છે તે જે દિવસે થશે એ દિવસે આપણી પૃથ્વી પણ આનંદિત થઇ ઉઠશે. ૪૩- ચેતન સૌ કોઈ આનંદ અને ઉત્સવ મનાવશે. આ પ્રમાણોનો જન્માષ્ટમી ઉત્સવ સાચા સ્વરૂપે થાય તેવી ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને પ્રાર્થના.

॥ જ્ય શ્રી કૃષ્ણ ॥

નિયમપાલન ને કર્તવ્યનિષ્ઠા

ભૂતપૂર્વ વડાપ્રધાન શ્રી લાલબહાદુર શાસ્ત્રી .

આજાઈની - સત્યાગ્રહની લડાઈ વખતે

એક વખત તેમને જેલવાસ થયો.

તે દરમ્યાન તેમના પુત્રનું અવસાન થયું.

તે માટે તેમને સાત દિવસ માટે પેરોલ પર છોડવામાં આવ્યા.

લાંબી યાત્રા કરી ધરે આવ્યા.

અણિ સંસ્કાર અને અન્ય વિધિ પતી ગયા.

જેલના અધિકારીએ તરત જ પરત આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું :

“જે કામ માટે મને પેરોલ પર રજા આપવામાં આવી હતી..

તે કામ પૂર્ણ થઇ ગયું.”

પછી મારે શા માટે અન્ય કામ માટે રજા પાડવી પડે?

જેલ બહાર મારે એક કલાક પણ શા માટે રહેવાય?

શાસ્ત્રીજીની આવી નિષ્ઠા, કર્તવ્યપાલન ને નિયમપાલન

જોઈ જેલરનું શિર ઝૂકી ગયું !